

JERZY STAŃCZYK (UNIwersytet PRzyrodniczo-Humanistyczny w SIEDL-
CACH)

Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu¹

Kwestie bezpieczeństwa stanowią wspólnie przedmiot bardzo dynamicznych oddziaływań różnych uczestników stosunków międzynarodowych. Co znamienne, nawet po wygaśnięciu zagrożeń zimnowojennych utrzymuje się ich prymat pośród spraw, którym nadaje się wysoką rangę. W dodatku, wraz z komplikowaniem się międzynarodowej areny rozgrywania interesów, również bezpieczeństwo staje się coraz bardziej złożonym i trudnym problemem. W warunkach globalizacji spotęgowaniu uległy konsekwencje długotrwałych procesów współzależności, internacjonalizacji i instytucjonalizacji. W efekcie zacieśniania więzi i tworzenia nowego rodzaju powiązań o charakterze sieciowym rośnie rola podmiotów niepaństwowych (zwłaszcza transnarodowych), a także ponadnarodowych (w postaci rozwijających instytucji integracyjnych). W tych nowych uwarunkowaniach poważnym przeobrażeniem ulega w naturalny sposób środowisko bezpieczeństwa międzynarodowego. Wiąże się to nierozdzielnie z pojawianiem się nowych wyzwań i zagrożeń, lecz i z szansami, które także należy dostrzegać, rozpatrując problemy bezpieczeństwa w nowoczesny sposób. Rośnie więc znaczenie aktualności posiadanych informacji, ale również profesjonalnego jej przetwarzania, a nade wszystko rozumnej refleksji nad konsekwencjami obserwowanych zdarzeń, zjawisk i procesów.

W tym rodzącym się zapotrzebowaniu na aktualne wiadomości o przeglądowym stanie bezpieczeństwa międzynarodowego z wielkim zainteresowaniem należy odnotować pojawienie się nowoczesnego podręcznika akademickiego. Powstał on jako rezultat długotrwałej pracy osób związanych z Katedrą Bezpieczeństwa Międzynarodowego Szkoły Głównej Handlowej. Warto nadmienić, że nie jest to pierwsze opracowanie podręcznikowe zagadnień bezpieczeństwa pracowników i współpracowników tej Katedry. Książka ta jest bowiem swego rodzaju naturalnym rozwinięciem poprzednio wydanego tam, również pod redakcją prof. dr hab. Katarzyny Żukrowskiej, podręcznika pt. *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*², który spotkał się z dużym zainteresowaniem, czego dowodem jest to, że miał trzy dodruki. Już wówczas stanowił on w dużym stopniu nowatorskie ujęcie spraw bezpieczeństwa w publikacji podręcznikowej w Polsce, gdyż wątki polityczne i wojskowe uzupełnione zostały o wątki z zakresu międzynarodowych stosunków ekonomicznych. Kompetencja zaś redaktora tego zbioru gwarantowała rzetelność

¹ *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, red. nauk. K. Żukrowska, Wydawnictwo IUS at TAX, Warszawa 2011.

² *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. nauk. K. Żukrowska i M. Grąciak, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005.

merytoryczną w zarysowywaniu zawiłych zależności między sferą ekonomii i polityki w stosunkach międzynarodowych, rzutujących na sprawy bezpieczeństwa. Tym bardziej więc z radością należy przywitać kolejną edycję tego podręcznika o zmienionym tytule, gdyż zawiera nie tylko uaktualnienie poruszanych już problemów, lecz stanowi także zdecydowane poszerzenie jego pierwotnej wersji o nowy zestaw zagadnień, które podejmuje większe liczebnie grono autorów i w oparciu o zdecydowanie rozbudowaną strukturę pracy (23 rozdziały, podczas gdy w wersji z 2005 r. było ich 10).

Zespół autorski podjął się ambitnego zadania. Jak informuje we Wstępie redaktorka tego zbioru: „Dążyliśmy, pisząc tę książkę, do takiego przedstawienia omawianych problemów, żeby były one przekonujące, aktualne, osadzone w realiach stosunków międzynarodowych, realiach gospodarczych, realiach postępującej globalizacji” (s. 17). Być może książka ta jeszcze by zyskała, gdyby jej rozdziały pogrupowane zostały w części. Może jednak taka konstrukcja ograniczałaby swobodę autorskiego ujęcia zagadnień. Wszak, jak pisze Katarzyna Żukrowska: „Obecna struktura książki i jej treść wskazuje, jak głęboko zmieniła się sfera bezpieczeństwa międzynarodowego i jak nie nadąża za tymi zmianami nasze przygotowanie do tworzenia gwarancji bezpieczeństwa w nowych tak bardzo zmienionych warunkach” (s. 17).

Tak więc podręcznik ten zawiera w numeracji ciągłej następujące po sobie rozdziały: 1. „Pojęcie bezpieczeństwa” (Katarzyna Żukrowska), 2. „Zagrożenia bezpieczeństwa” (Katarzyna Żukrowska), 3. „Konflikty i ich kategoryzacja” (Katarzyna Górak-Sosnowska), 4. „Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych” (Jacek Czaputowicz), 5. „Struktury instytucjonalne w bezpieczeństwie” (Aleksandra Kisielewska, Joanna Kwiecień), 6. „Dorobek prawny NATO w XXI w.” (Agnieszka Ogrodowska), 7. „Globalne powiązania NATO” (Agnieszka Ogrodowska), 8. „Relacje NATO z innymi organizacjami” (Agnieszka Ogrodowska), 9. „Sfera militarna i bezpieczeństwo” (Mariusz Sikora), 10. „Wspólnoty Europejskie jako aktor międzynarodowy” (Joanna Kwiecień), 11. „Suwerenność w warunkach globalizacji” (Małgorzata Grącik-Zajączkowski), 12. „Sekwencja włączania się państw do głównego nurtu stosunków międzynarodowych” (Katarzyna Kalinowska), 13. „Regionalizacja i bezpieczeństwo” (Katarzyna Kalinowska), 14. „Państwa upadłe a bezpieczeństwo” (Piotr Sulkowski), 15. „Wydatki wojskowe” (Szymon Chojnowski), 16. „Przemysł obronny i jego struktura oraz handel uzbrojeniem” (Katarzyna Królikowska), 17. „Działania diagnostyczne i stabilizacyjne” (Małgorzata Wróblewska-Łysik), 18. „Amerykański system obrony antyrakietowej i kraje Europy Środkowej i Wschodniej” (Katarzyna Żukrowska), 19. „Bezpieczeństwo społeczne” (Marek Leszczyński), 20. „Bezpieczeństwo finansowe” (Katarzyna Żukrowska), 21. „Bezpieczeństwo energetyczne” (Katarzyna Żukrowska), 22. „Bezpieczeństwo a ochrona środowiska przyrodniczego” (Paulina Legutko-Kobus, Ewa Jastrzębska), 23. „Bezpieczeństwo żywnościowe

i bezpieczeństwo żywności” (Małgorzata Wróblewska-Łysik). Całości dopełnia Założenie. W strukturze pracy znajduje się także przydatny wykaz skrótów.

Z sumarycznego zestawienia zawartości podręcznika uwidacznia się duży wkład pracy prof. Katarzyny Żukrowskiej, która poza naukowym redagowaniem całości jest autorką aż pięciu rozdziałów. Wszystkie rozdziały książki skonstruowane zostały według podobnego schematu. Wyjaśniane są w nich pojęcia, przedstawiane główne problemy, podawane liczne przykłady, studia przypadków. Najważniejsze treści z punktu widzenia efektywnego studiowania (jak definicje czy cechy) są wyróżniane. Normą jest podawanie wielu informacji (nie tylko statystycznych) w tabelach, co ma pozwolić na lepsze zrozumienie związków przyczynowo-skutkowych czy znaczenia zastosowanych podejść w rozwiązywaniu problemów. Licznie stosowane są wykresy, schematy i mapy. Każdy rozdział zawiera podsumowanie, wykaz literatury uzupełniającej (co ciekawe, obejmującej przy niektórych rozdziałach także pozycje beletrystyczne) i pytania kontrolne (niektóre także wykaz pojęć do zapamiętania). Nowością jest podawanie również, na miarę nowoczesnego podręcznika, źródeł internetowych (w tym oficjalnych stron instytucji zajmujących się danym problemem), a także periodyków (oczywiście też obcojęzycznych) i filmów (zarówno dokumentalnych, jak i fabularnych).

Jest to zatem rzeczywiście nowoczesny podręcznik, bazujący na najnowszej faktografii, ważnych danych statystycznych oraz reprezentatywnym przeglądzie koncepcji i stanowisk teoretycznych. Jego autorzy odwołują się do znamienitych autorytetów naukowych i instytucji mających uznaną renomę międzynarodową (jak m.in. SIPRI, COPRI, IISS czy polski PISM). Praca oparta jest na solidnej podbudowie teoretycznej, lecz sformułowany przez autorów przekaz ma walor przystępności, co jest szczególnie ważne dla podręcznika. I jak podręcznik, książkę tę należałoby czytać w całości, do czego zachęca zresztą jej redaktorka słowami: „Dopiero znając całość możemy zrozumieć współczesną rzeczywistość w sferze bezpieczeństwa” (s. 17). Efektem takiego założenia jest jednak oczekiwanie ze strony czytelników, by ujętych zostało w takim zbiorze jak najwięcej zagadnień dla jak najpełniejszego wyczerpania problematyki. Recenzowane opracowanie oczywiście wszystkich nie uwzględnia, co tłumaczone jest we Wstępie koniecznością dokonania selekcji z uwagi na dużą objętość całości. Każdy więc z czytelników mógłby wskazać pożądane przez siebie tematy. Sam osobiście żałuję, że nie znalazła w tej książce uwypuklenia oraz rozwinięcia problematyka traktatowej kontroli zbrojeń i rozbrojenia (ledwie wzmiankowana zresztą w poprzedniej wersji podręcznika). Co prawda, podobnym zagadnieniom poświęcono tu wiele miejsca i to w trzech rozdziałach (9., 15. i 16.), jednak poruszają one problemy sił zbrojnych (a to nie to samo, co zbrojenia), wydatków wojskowych oraz przemysłu obronnego i handlu uzbrojeniem. Przedstawiane w tym zakresie formy kontroli pomijają istotne kwestie dotyczące międzynarodowych umów o redukcji zbrojeń i rozbrojenia – jakże przecież ważne z punktu

widzenia międzynarodowych stosunków politycznych, dialogu i współpracy między mocarstwami oraz bezpieczeństwa międzynarodowego (w tym europejskiego, z uwagi choćby na wymagania w zakresie dostosowania tych traktatów do warunków współczesności czy ze względu na upływający termin ważności niektórych z nich). Zabrakło też, moim zdaniem, bezpośredniego odwołania się do kategorii interesów narodowych i w związku z tym kwestii tożsamości oraz wartości. Byłoby to zasadne, zwłaszcza że Katarzyna Żukrowska sama w tym opracowaniu ujmuje bezpieczeństwo w kategorii dobra publicznego, a także przyznała, iż: „Bezpieczeństwo to sfera, na którą reagujemy emocjonalnie” (s. 467).

Niewątpliwą zaletą opracowania jest natomiast ujęcie w jego zagadnieniach problematyki współczesnego kryzysu ekonomicznego. Poruszając kwestie bezpieczeństwa finansowego, Katarzyna Żukrowska wskazuje na trudności, jakie wiążą się z oceną ryzyka finansowego, ale też na nieodwracalność pewnych rozwiązań w ramach międzynarodowej współpracy finansowej, które stabilizują sytuację, i jednocześnie zauważa: „Sfera ryzyka finansowego należy do jednej z najmniej zbadanych dziedzin, co wynika z tego, że analizy w tej dziedzinie opierają się zbyt często na starych instrumentach badawczych i teoriach już niemających zastosowania w praktyce” (s. 394).

Choć poszczególne rozdziały kończą się podsumowaniem, Katarzyna Żukrowska formułuje w Zakończeniu kilka ogólniejszych refleksji. Co warto odnotowania, wyraża tam opinię, że: „Ten podręcznik – mimo wprowadzenia wielu nowych elementów zagrożeń – jest podręcznikiem pokazującym korzystne zmiany w sferze bezpieczeństwa, stawiającym na model kooperacyjny bezpieczeństwa” (s. 465). I rzeczywiście, podobne podejście dało się dostrzec w raporcie tzw. Grupy Mędrców pracujących w NATO pod kierownictwem Madeleine Albright na rzecz wypracowania jego nowej koncepcji strategicznej w 2010 r. Redaktorka naukowa recenzowanego zbioru opowiada się jednoznacznie za nietradycyjnym traktowaniem bezpieczeństwa, dostrzegając przy tym, że zagrożenie bezpieczeństwa oczywiście ewoluuje. I, jak zauważa: „Bezpieczeństwo coraz częściej traktowane jest jako dobro publiczne globalne, a więc wspólny cel ludzkości. [...] Osiągnięty etap bezpieczeństwa niesie nowe zagrożenia. Wielu z nich nie znamy, wiele już nie jesteśmy w stanie zdefiniować. Skuteczne im przeciwstawienie się wymaga pogłębienia więzi międzynarodowych” (s. 465). Słuszny jest jej pogląd, że: „Bezpieczeństwo to bardzo nośny temat, jednak aby właściwie móc oceniać jego stan, należy oderwać się od dyskusji prowadzonych wyłącznie w wąskim gronie specjalistów od bezpieczeństwa. [...] Konieczna jest tu szeroka wiedza, zespół interdyscyplinarny, który to może ocenić, uwzględniając złożoność problemu i zmieniające się jego uwarunkowania” (s. 467).

Autorom książki udało się uchwycić zarówno przenikanie i zależności między polityką zagraniczną a wewnętrzną państwa, swoiste dowartościowywanie w ostatnich latach współpracy państw w sferze bezpieczeństwa wewnętrznego, jak też ich

rosnącą współzależność. Obrazując dynamikę sceny międzynarodowej, wskazali na sekwenyjność, ale uwzględniając znaczenie specyfiki poszczególnych państw. Zwrócili uwagę na pewną symetrię zachowań, jaką można zaobserwować w działalności różnych instytucji. Walorem opracowania jest ujęcie w jego problematyce zagadnień ewolucji współczesnych uwarunkowań i form suwerenności. W tym kontekście znamienne jest poruszenie problemu tzw. państw upadłych. Co istotne, przykład ten służy uzasadnianiu i wyjaśnianiu istoty kooperatywności współczesnego systemu międzynarodowego. Jako niezbędny warunek tworzenia niezawodności systemu bezpieczeństwa wskazywane jest zaufanie. W związku z tym zasadna jest uwaga poświęcona aspektom rozwijania współpracy międzynarodowej, w tym w ramach wielostronnych instytucji. Problematyka bezpieczeństwa poruszana jest zatem w jego szerokim współczesnym kontekście rozlicznych uwarunkowań. Autorzy, przy tym, w przekonujący sposób wykazują, że problem bezpieczeństwa jest problemem globalnym i dlatego należy interesować się sprawami bezpieczeństwa w ujęciu szerszym niż bezpieczeństwo własnego państwa.

Oczywiście część z szerokiego spektrum prezentowanych zagadnień jest tylko wzmiankowana, a inna omawiana szczegółowo. Książka, jak jawnie przyznają jej współautorzy, nie wyczerpuje tematu współczesnego bezpieczeństwa. Jednak dokonuje, zgodnie zresztą ze swym podtytułem, przeglądu aktualnego stanu w zakresie bezpieczeństwa międzynarodowego. Jej zaletą są liczne zestawienia, podsumowania, systematyzacje. Nie jest przeładowana bagażem dorobku teoretycznego, choć zawiera znakomity i wręcz niezbędny dla podejmowania tej problematyki rozdział poświęcony bezpieczeństwu w teoriach stosunków międzynarodowych autorstwa Jacka Czaputowicza. Przedstawione w książce rezultaty badań, zarysowane tendencje i formułowane hipotezy zachęcają do dalszego zgłębiania tej problematyki, a opracowanie to dostarcza nawet różnych instrumentów analitycznych do dalszego prowadzenia badań. Z pewnością warto się ustosunkować do przedstawionych w nim analiz i formułowanych poglądów.

Z uwagi na przystępność i wieloaspektowe zobrazowanie najistotniejszych problemów współczesnego bezpieczeństwa międzynarodowego książka ta powinna być przez długi czas przydatnym podręcznikiem dla studentów, pomocą dydaktyczną dla wykładowców i kompendium dla pracowników administracji państwowej czy dziennikarzy. Z czasem, gdy z uwagi na dezaktualizację bazy faktograficznej przestanie już tak dobrze pełnić swoją rolę, mieć możemy nadzieję, że kompetentny zespół pod kierownictwem prof. Katarzyny Żukrowskiej przygotuje kolejną jego edycję i znów zaciekawi nas lekturą. W międzyczasie zapewne pojawią się dodruki (może nawet już z pewnymi aktualizacjami i uzupełnieniami, a na pewno też z poprawioną korektą wydawniczą). Podobne pozycje są niezwykle potrzebne.